

דתישבו

פרשת תצוה, תש"פ, מספר 1359

מגילת אסתר בתרגום השבעים

משה צפור

לאנגלית של NETS.² התרגום הזה מציג בשני טורים מקבילים את שני הנוסחים היווניים, כולל ה'תוספות'. בדרך זו קל לראות לא רק זהות או הבדלים בין הניסוחים, אלא גם את המקומות שבהם נוסח אחד עודף על פני האחר.

התוספות האפוקריפיות בתרגומי אסתר

בנוסחים היווניים של המגילה משובצות שבע תוספות ארוכות, שאינן מצויות בנוסח המסורה, והן מוגשות בלבוש עברי בספרים נוחים לגישה.³ כאן ברצוננו להראות כיצד בנוסח היווני משולבות התוספות לסירוגין בתוך סיפור המגילה. זאת אפשר לראות בנקל בתרגום הנ"ל לאנגלית (המסודר, כאמור, בשני טורים).⁴

המגילה פותחת בחלום מרדכי (תוספת א),⁴ שבו רמז לצרה ולישועה העתידות לבוא על העם; מלחמת שני הדרקונים, וסכנת ההשמדה הנשקפת לישראל, ואז נהר גדול מגיח ממעיין קטן, ו'השפלים' מתגברים ובולעים את 'החזקים'. מרדכי התעורר, הבין שזו תכנית א-לוהית, ושמר את הדבר בלבו. החלום מהווה הקדמה למגילה, ועתה הוא מתחבר אל המסופר במגילה: "אחרי

המונח 'תרגום השבעים' שהתייחס מעיקרו לתרגום התורה, הורחב בהמשך לתרגומי נביאים וכתובים, וגם לחיבורים 'חיצוניים' (אפוקריפים) ביוונית, שהוכנסו לכתבי הקודש בקהילות נוצריות שונות.

סדרם וחלוקתם של ספרי נ"ך ביוונית (ואחר מכן בתרגום הלטיני של הירונימוס, ה'וולגאטה'), שונים מן המקובל במסורת היהודית (שאף היא בכתבי-היד ובספרי התנ"ך שבידינו לא לגמרי אחידה, גם לעומת התלמוד הבבלי, בבא בתרא יד ע"ב). במקרא ביוונית החלוקה של ספרי נ"ך (ועימם אפוקריפים) היא: ספרים היסטוריו-גרפיים, ספרי שירה וחכמה, ספרי נבואה. ספר אסתר נמצא בקבוצת ההיסטוריוגרפיה, החל מיהושע, דבה"י, רות, עזרא ונחמיה, ספרי מקבים, ועוד.

ייחודו של תרגום השבעים למגילת אסתר בא לידי ביטוי בארבעה דברים:

- א. במיקומו של הספר במקרא ביוונית (כפי שכתבנו לעיל)
- ב. שני נוסחיו היווניים
- ג. דרכי תרגומו
- ד. התוספות בספר

התרגום היווני למגילת אסתר הגיע לידינו בשני נוסחים עיקריים, השונים זה מזה: האחד בכתב-יד ה'נטיקאן', והוא מכונה השבעים סתם (o') או "נוסח B"; השני מכונה נוסח α ('Alpha'), או "הלוקיאני". היחס בין שני הנוסחים היווניים ובינם לבין נוסח המסורה מורכב ונידון הרבה במחקר. אפשר שנוסח o' הוא תרגום של נוסח עברי קדום ועצמאי, שאינו זהה עם נוסח המסורה, ונוסח α קצר בכמה מקומות בהשוואה לשני הראשונים. חלק ניכר מן הפירושים והמחקרים שנכתבו על תרגום השבעים לאסתר מתייחסים לנוסח o' שהיה מוכר יותר.

עד עתה לא נכתב תרגום עברי רצוף לתרגום השבעים.¹ הנוח ביותר לשימוש הוא התרגום

על הנושא הנידון כאן, בקצרה: מ' צפור, בתוך **אנציקלופדיה עולם התנ"ך**, 16-ב, מגילות: אסתר, תשס"ח, עמ' 226.

1 לעניין זה ראו גם: חנה כהנא, **תרגום השבעים למגילת אסתר: השוואה בין התרגום לנוסח העברי וקומנטאר רצוף**, עבודת דוקטור, אוניברסיטת בר-אילן, תשס"א. ברם, מחקרה אינו מציג תרגום רצוף אלא השוואות בין מקטעים במסורה לבין אלו שבנוסח o' היווני. היא גם אינה עוסקת ב'הוספות'.

2 Pietersma, A. & B.G. Wright (eds.), *A New English Translation of the Septuagint*, Oxford University Press, 2007, pp. 440-424

3 תרגום, מבוא וביאור: במהד' א' כהנא, **הספרים החיצוניים**, כרך ב', חלק א: **תוספות למגילת אסתר**, תרכ"ז [תש"ך], עמ' תקל"ט-תקנ"ג; מהד' א"ש הרטום. **ספרים חיצוניים**, ב', **כתובים**, ת"א תשל"ט, עמ' 58-45. ראו גם י' אייזנברג, בתוך: **מעמקים, כתב-עת וירטואלי לספרות ואמנות**, גיליון 39 (אדר א' תשע"א; באתר 'דעת').

4 על החלום ופתרונו, ועל גלגוליהם באסתר רבה וביוסיפון, ראו בהרחבה: ארנון עצמון, "חלום מרדכי: מהוספה למדרש", *JSIJ* 6 (2007), 127-140. ארנון דן גם בתפקיד התוספות בתולדות הקנון המקראי והרחבתו.

* משה צפור הוא פרופסור מן המניין (בדימוס), המחלקה לתנ"ך, אוניברסיטת בר-אילן, וראש לימודי תואר שני בתנ"ך, מכללת גבעת וושינגטון.

** נר זיכרון לרעייתי עדינה (נלב"ע א' באדר תשע"ז), לבתנו ורד טל (ט"ו בשבט תשס"ח), ולאחי נתן (ד' באדר א' תשע"ט).

שינויים נוספים בתרגומים היווניים:

כידוע, אין שם ה' נזכר במגילה, ואף אין מסופר בה על התערבותה של ההשגחה העליונה במהלך האירועים. בתרגומים היווניים, לעומת זאת, מופיע שם שמים בכמה מקומות, כגון: "וְאֵת מֵאֵמֶר מְרַדְּכִי אֶסְתֵּר עָשָׂה [ליראה את הא-לוהים ולשמור מצוותיו]" (אס' ב:כ; הקטע ב:טו-כ אינו מיוצג בנוסח α); "בְּלִילָה הַהוּא הַדִּיד ה' (במקום: נְדָדָה) שְׁנַת הַמֶּלֶךְ" (ו:א). מסתבר שהופעת שם ה' בתרגומים היווניים (בדומה לתרגומים הארמיים על ד:יד) היא תוספת משנית ומאוחרת. שינוי מעניין אחר אנו מוצאים בפרק ב:ז, שבו גורס ο' "לקחה מרדכי לו לאישה" (כאילו קרא "לְבִית" במקום "לְבֵית"; השוו בבלי, מגילה יג ע"ב).⁷

ההבדלים בין הנוסחים היווניים

כאמור, נוסח α של התרגום היווני קצר בכמה וכמה מקומות מנוסח ο' (ומנוסח המסורה), ויש בנוסח α גם כמה שינויים בסדר האירועים. כך למשל, הפסקה ב:טו-טז חסרה בנוסח α, ובמקומה יש משפט קצר: "וכאשר היה ערב, נכנסה, ובבוקר יצאה". לפי ההקשר כאן הדברים מתייחסים לאסתר, ולא לכל "נְעֵרָה וְנְעֵרָה", כבסיפור שבנוסח המסורה ובנוסח ο'.

הפסוק המקביל ל-ג:ז מובא בנוסח α אחרי ג:יא, וזה לשונו: "וילך המן אל אלוהיו לדעת את יום מותם, והפיל גורלות על השלושה עשר לחודש אדר-ניסן להרוג את כל היהודים מזכר עד נקבה ולבזז את טפם". לפי נוסח זה הפיל המן פור על יום ההשמדה רק לאחר ששאל רשות מאת המלך להשמיד את היהודים, בעוד שלפי המסורה ונוסח ο' הפיל פור לפני ששאל מהמלך רשות להשמידם.

הסיפור על תחנוני אסתר והבא בעקבותיו (ח:ו ואילך) מסופר בנוסח α בדרך שונה לחלוטין מזו שבנוסח המסורה ובנוסח ο' (ראו בתרגום לאנגלית של NETS).

השמות הפרטיים שבמגילה מופיעים בלבוש יווני. 'אחשורוש' מכונה בנוסח ο' ארתקסרקסס (בנוסח α 'אסורוס').

נוסח ο' גם הוא תרגום חופשי;⁸ קטעי הפסוקים שונים מנוסח המסורה במבניהם ובסדר מרכיביהם. הוא מקצר ביטויים כפולים: למשל, את הלשון "יפת תואר וטובת מראה" הוא מצמצם לביטוי אחד. ח:טז נמסר כך: "ומרדכי יצא לבוש בבגדי מלכות ועטרה מזהב וסרט-לראש (diadema) מבד-לבן (byssos, 'בוץ') וארגמן, וראו אלה שבשושן ושמחו". אפשר שזהו תרגום מנוסח עברי שונה.

הדברים האלה, בימי אחשורוש הוא אחשורוש... (אס' א:א), עד "וְשָׁלַם לְבוֹז" (אס' ג:ג).

כאן מצורף נושא חדש: מרדכי ישן בחצר המלך עם בגתן ותרש, שמע שבכוונתם לשלוח יד במלך אחשורוש, והגיד זאת למלך. המלך חקר, מצא את בגידתם, והוציאם להורג. המלך כתב את הדברים לזיכרון, וגם מרדכי כתב לו את הדברים הללו. כגמול על מעשיו מינה המלך את מרדכי לשרת בחצר.⁵ המן בן המדתא היה נכבד בעיני המלך, וביקש לפגוע במרדכי ובעמו בגלל מה שגרם לשני סריסי המלך.

כאן נכנסת תוספת ב: והנה פתשגן (= 'העתק') המכתב אל מושלי המדינות מהודו ועד כוש. המלך מספר על מה ששמע מפי המן, ראש היועצים הנאמן, אודות העם 'המושחת השונא את המדינה', ולכן הוא מצווה להשמידם כליל ביום ארבעה עשר באדר. מכאן הסיפור ממשיך בפרק ג:יד: "פְּתִשְׁגֵן הַכְּתָב", עד ד:יז: "וַיַּעַשׂ כְּכָל אֲשֶׁר צִוְּתָה עָלָיו אֶסְתֵּר".

תוספת ג: תפילת מרדכי, ולאחריה תפילת אסתר.⁶

ועתה תוספת ד: כניסתה המפוארת של אסתר ביום השלישי לתעניתה, ללא הזמנה, המסתיימת ברגעי אימה עד לעילפון, אך המלך נוגע אל שכמה בשרביט הזהב ומדבר אליה דברי ניחומים. מכאן יש חזרה אל סיפור המגילה ה:ג: "וַיֵּאמֶר לָהּ הַמֶּלֶךְ מַה לָּךְ אֶסְתֵּר הַמְּלָכָה?", עד ח:יב: "בְּשִׁלוּשָׁה עֶשְׂרִי לְחֹדֶשׁ שָׁנִים עֶשְׂרִי הוּא חֹדֶשׁ אָדָר".

כאן יש תוספת ה: "וזה פתשגן הכתב החדש" המבטל את גזירת המן, ואף מציין כי בשל כוונתו להעביר את השלטון לידי המקדונים, נתלו הוא ובני ביתו לפני שערי שושן. המלך מצווה לתת ליהודים לעמוד בפני אויביהם, ומסיים כי היום הזה יהפוך להם הא-לוהים ליום ששון ושמחה. עתה חוזרים אל ח:יג: "פְּתִשְׁגֵן הַכְּתָב", עד לסיום המגילה: "וְדָבַר שְׁלוֹם לְכָל זָרְעוֹ" (י:ג).

לסיום יש תוספת ו: פתרון החלום, המוסיף כי באו שני הגורלות (ה'פורים'), גורל ('פור') אחד לישראל וגורל אחד לגויים. ה' הפך את הימים י"ד וט"ו באדר לימי שמחה.

בנוסח ο' מובא בסופו קולופון (= הערת מעתיק):

בשנה הרביעית למלך תלמי וקלאופטרה (= 114 לפה"ס) הביאו דוסיתאוס שהוא כהן ולוי, ובנו תלמי, את איגרת הפורים הזאת, ואמרו שאלו דברי אמת, ותירגם אותם ליסימכוס בן תלמי מיושבי ירושלים.

בתרגום הלטיני של התנ"ך, הוולגאטה, מעשה ידיו של הירונימוס, התוספות מרוכזות כולן לאחר סוף הספר.

7 לעניין זה וליחס בין הנוסח היווני לבין המקורות העבריים ראו: מ' צפור, על מסירה ומסורת, תל אביב 2001, עמ' 211-223.

8 ראו בהרחבה: ח' כהנא (הערה 2 לעיל).

5 סיפור זה חוזר בנוסח ο' פעם שנייה גם בפרק ב, כא-כג, אך לא בנוסח α.

6 בנוסח ο', אסתר מכנה את המלך בתפילתה: 'האריה'. השוו תה' כב:טו. חז"ל מייחסים מזמור זה לאסתר.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il

ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

[f](#) הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף